

## A határkiigazítás feltételeinek megteremtése a dualista Magyarországon

A magyar állam határai problémakörének megértéséhez vissza kell nyúlni a történelemben. Ehhez a legfontosabb források a témakörben keletkezett törvények, összesen 93 törvényt alkotott a magyar országgyűlés az ország határaitra vonatkozóan 1439–1903-ig.<sup>1</sup>

Erdekes módon a nyugati, „osztrák” határszakasz volt a legproblematikusabb annak ellenére, hogy ezen területek a közös uralkodó felügyelete alatt álltak. Szintén problematikus volt a Morva menti határszakasz. Mindkét határszakasznál jelentős szerepet játszott a „vízi határ” problémája, mivel a folyó medrének változása gazdasági kérdésként jelentkezett. A határfolyó mederváltozásai elsősorban nem az érintett földterületek hovatartozásának eldöntése tekintetében okoztak gondot, hanem – a jelentős bevételt eredményező – halászati jog esetleges elkerülése vált a vizsályok forrásává. A partmenti birtokok közös jövedelmi forrása volt a halászat, amely egy elhagyott folyóág esetében gazdag fogást nyújthatott, ezért nem mondott le róla egykönnyen földbirtokos a folyó spontán mederváltoztatása miatt. Ugyanilyen érzékeny veszteséget okozhatott a folyó meanderezése a partmenti erdő használat elvesztése által, ha erdőterületeket a szomszédsághoz csatolták a szabályozatlan folyók természetes munkáját a halványok keletkezésében, elősegítette a sok mesterséges malompatak és a gátak. Ez azonban arra vezetett, hogy a folyó futása elhagyta a főmedret, a határjelző oszlopokat a víz elvitte s a földjeik miatt civódó jobbágyok között kénytelen volt a két szomszédos uradalom igazságot tenni, vagyis a lietek hovatartozását eldönteni, vagy cserével kiegyenlíteni.<sup>2</sup>

Ilyen esetekben kéziratos térképen rögzítették a kialakult helyzetet. A térképeken a vitás berek elosztását az osztrák és magyar rendek aláírásukkal és pecsétjükkel hitelesítették, s így a térkép okiratként szerepelt írásbeli szerződés helyett. Nehéz volt az országhatár pontos menetének megállapítása azért is, mert ahol a határmenti uradalmak egy kézben voltak az osztrák és magyar oldalon, ott az uradalom saját határain belül nem sokat törődött az országhatár jelzéseinek fenntartásával. Csak midőn az uradalom magyar oldalon magyar, osztrák részen osztrák tulajdonos kezébe került, merült fel vita, főleg azért, mert az uradalmak közötti változásoknak kitett határok egyben az országhatár változását is jelentették.<sup>3</sup>

Ezek az évszázadok során felhalmozódott problémák a polgári magyar állam kiépítésével újra a felszínre kerültek, és a magyar közigazgatás vezetőinek ezzel szembesülni kellett, amikor az állam földrajzilag körülhatárolt területét – a polgári állam szokása szerint – határjelekkel meg akarta jelölni. E kérdéseket kellett megoldani jogi, diplomáciai úton és a rendezett helyzetet törvénybe iktatni.<sup>4</sup>

A jogi feltételeknél első helyen az országgyűlés által hozott törvények állnak. A vonatkozó törvények a mi szempontunkból azért fontosak, mert egyrészt lezárják a két ország között politikai síkon lezajlott tárgyalásokat (delimitáció), tehát az elért eredményeket rögzítik, másfelől ez a további munkák kiindulási alapja (demarkáció, redemarkáció), amelyek meghatározzák a műszaki munkálatok menetét és a továbblépés lehetőségét (határjelek felülvizsgálata). Így a törvények egyrészt egy folyamatot zárnak le, annak végeredményét emelik törvényerőre, másrészt ebből kiindulva újabb más jellegű (geodéziai, térképészeti jellegű) folyamatokat indítanak el.

A dualizmus időszakában összesen 4 törvény született, amely az ország határvonalának „kiigazításával” foglalkozott. **(I. sz. melléklet)**

Ebből a legfontosabb a keleti határon Romániával kötött egyezmény törvénybe iktatása volt. Ez az egyezmény osztrák-román viszonylatban jött létre.<sup>5</sup> Ezért Magyarország az egyezménynek csak a magyar-román határ rendezésére vonatkozó részét hajtotta végre – de az osztrák-román határrendezéssel lévén szoros összefüggésben – az egész nemzetközi egyezményt törvénybe iktatták.<sup>6</sup> Az egyezmény szerint a határkijelölést követő 2 év múlva, az után pedig minden 10 évben vegyes bizottsági határvizsgálatnak kell történnie abból a célból, hogy a határvonal ott ahol változást szenvedett ismét helyreállításra kerüljön.<sup>7</sup>

1897. évben két az államhatár rendezésére vonatkozó törvény született. Az egyik Bukovina Beszterce-Naszód és Máramaros vármegyék szélén húzódó határvonal rendezésével foglalkozott.<sup>8</sup> A másik törvényben – az északi (galíciai) vitás határszakaszon – pedig megállapodtak a vitás kérdések eldöntésnek módjáról, nevezetesen arról hogy választott bírósághoz fordulnak e témában először a magyar jogtörténelemben.<sup>9</sup> A bíróság ítéletét 1903-ban iktatták törvénybe.<sup>10</sup> Így a magyar állam határainak legfontosabb változásait törvények rögzítették.<sup>11</sup>

A politikai döntéshozatalra az azonnali reagálást a minisztertanácsi döntések biztosították. 1870 és 1910 között 19 esetben hoztak érdemi döntést a minisztertanácsban. Ez azt jelentette, hogy a tárgyalások, megegyezések, bírósági ítéletek, illetve az erről szóló törvények tartalmának megvalósítására vo-

natkozóan intézkedtek. A Keleti határszakaszon román viszonylatban 9, Bukovina (Ausztria) viszonylatában 2 esetben, az észak-galíciai (ausztiai) határszakasz esetén a már említett két törvény becikkelyezése tárgyában, valamint a déli határszakaszon 2 esetben, a Duna és Száva szigetek hovatartozása kérdésében, továbbá a nyugati határszakaszon osztrák viszonylatban 6 esetben a vitás kérdés megoldásának jóváhagyása volt a minisztertanácsi ülések egyik témája. Összesen tehát a magyar minisztertanács béke időszakban 21 döntést hozott az államhatár témájában. 1918-ban a román békeszerződés kapcsán 3 ülésen vitatták meg a békeszerződést, ebből egy kimondottan a Magyarországhoz csatolt területek elvi kérdésével foglalkozott.<sup>12</sup>

Az 1870–1918 közötti minisztertanácsi döntések időrendi megoszlását vizsgálva az országos határvonal kiigazításáról 1870–1874 között 5 esetben (1870 [1], 1873 [3], 1874 [1]), 1887-ben 3 esetben, 1889 és 1890-ben egy–egy esetben, 1897. évben két ízben, 1900–1910 között 8 esetben (1900 [1], 1901 [2], 1902 [3], 1904 [1], 1910 [1]) és 1918-ban 3 alkalommal került napirendre határkérdés – a magyar-román határkiigazítás kapcsán – valamilyen formában. Összességében tehát 31 ízben szerepelt az államhatár témája a minisztertanács napirendjén.

A minisztertanácsi döntések, illetve jóváhagyások általában valamilyen minisztériumi apparátust érintettek, ezek közül legfontosabb a belügyminisztérium mint a közigazgatási apparátust felügyelő szervezet. A műszaki munkálatokat a pénzügyminisztérium – melynek alárendeltségébe tartozott a polgári földmérés szervezete – irányította.

A határpontosítások végrehajtásának három feltétele közül a pénzügyi feltételek megteremtése volt a legfontosabb. A pénzügyi keretek kialakítására az éves költségvetések jóváhagyása alkalmával került sor. Általában menetközben derült ki, hogy a tervezett forrás nem elegendő ezért póthitelek szükségesek, amelyeket a minisztertanács hagyott jóvá. A pótkeret létrehozására általában valamelyik minisztérium költségvetésének került sor.

Az országgyűlés tevékenységének legfontosabb feladatai közé tartozott az éves költségvetési törvények elfogadása.<sup>13</sup> A költségvetés a kialakult évtizedes gyakorlat szerint az összes állami feladatok összefoglalását tartalmazta, vagyis az állam egész működési programját jelentette. Az állami számvitelről szóló törvény értelmében a magyar költségvetés részei voltak: rendes kiadások, rendkívüli kiadások, átmeneti kiadások, beruházások, rendes bevételek, rendkívüli bevételek. A bevételi és a kiadási rész is a kormányzati ágak szerint csoportosított fejezetekből állt. A fejezetek címekre, a címek rovatokra ez utóbbiak pedig alrovatokra oszlottak. A kiadási rész külön tüntetette fel a személyi és külön a dologi kiadásokat.<sup>14</sup> Amikor a pénzügyi év kezdetén a költségvetést az országgyűlés még nem szavazta meg, a kormány nem kap felhatalmazást arra, hogy a költségvetés megszavazásáig az államháztartást a megelőző év költségvetés alapján vezesse. Ekkor költségvetésen kívüli állapot jött létre. A dualizmus időszakában négy ízben keletkezett költségvetési törvényen kívüli állapot.<sup>15</sup> A háború alatt, amikor nem készült költségvetési törvény előző év költségvetése alapján működött az állam – ezen időszakban ugyanannyit terveztek a határkijelölésre, mint az előző költségvetésben.

A határmegállapítás költségei először 1890-ben jelentek meg törvényben.<sup>16</sup> A belügyminisztérium „rendkívüli-átmeneti” kiadások rovatában a román határvonalnak az 1888/XIV. tc. értelmében teljesítendő megvizsgálása alkalmából felmerülő költségekre 15 000 koronát terveztek.<sup>17</sup> A dualizmus időszakában a határrendezés költségeinek utolsó tételes megnevezése 1916/1917. évi költségvetésben szerepelt,<sup>18</sup> amelyben a rendes kiadások tételének a belügyminisztérium általános közigazgatási kiadások rovatában az „országos határrendezési és határkiigazítási költségére” 16 000 koronát, míg a miniszterelnöki rovatban az átmeneti kiadások tételben határrendezés címszó alatt 20 000 koronát, összesen 36 000 koronát terveztek.

1890–1916 között 44 esetben szerepel a „határrendezés, határkiigazítás” költségvetési tételként. **(II. sz. melléklet)**

A vizsgált időszakban 22 év alatt a 24 költségvetési törvényben szerepelt határmegállapításra elkülönített pénzügyösszeg.

A költségvetési törvények közül az 1900. évi törvény kimondottan a magyar-román határszakaszon felállított határjelek kicserélése folytán felmerülő költségek fedezésére szükséges hitel engedélyezéséről szól, amely a belügyminisztérium általános közigazgatási kiadásoknál külön rovatban szerepel.<sup>19</sup> Ez a tétel a határmegállapítás költségei közül a legnagyobb. Erre a célra a törvényhozás 200 000 koronát szavazott meg. Ez az összeg a vizsgált időszak összes ilyen célra jóváhagyott összegének 25 %-a, míg a fennmaradó  $\frac{3}{4}$  rész 24 évre oszlott el. Emellett természetesen az 1900. évi költségvetési törvényben is található elkülönített pénzügyösszeg határmegállapításra.

A költségvetési tételek megnevezése szempontjából a határkijelölés költségei három csoportba oszthatók: rendkívüli-átmeneti kiadások, átmeneti kiadások és rendes kiadások. A rendkívüli átmeneti

kiadások rovat két esetben fordult elő. Elsőként rendkívüli kiadás az 1890/IV. tc.-ben jelent meg a belügyi tárca határkijelölésre elkülönített költségvetésében. Másodikként rendkívüli kiadás az 1900/XIX. törvénycikkben, a belügyi tárca elkülönített költségvetésében szerepelt.

1892–1916-ig összesen 22 törvényben az átmeneti kiadások rovat alatt szerepeltek a határkijelölésre elkülönített összegek. A törvény által megállapított 22 tétel közül 17 esetben a határkijelölésre elkülönített összegek a belügyminisztérium elkülönített költségvetésében szerepeltek az 1892-1909-ig tartó időszakban. 1899-től<sup>20</sup> kezdve évenként, 1909-ig<sup>21</sup> összesen 10 törvényben a belügyi tárca rovatában szerepeltek ezen kiadások. Az 1912-től kezdve 4 éven keresztül jelent meg rendes kiadásként a határkijelölés költsége a belügyi tárcánál, általánosan „országos” megnevezés alatt.<sup>22</sup>

A határkiigazítás költségeinek tervezése miniszterelnöki hivatalnál első ízben 1904-ben jelent meg.<sup>23</sup> A századelőn a határkiigazítási költségek kezdetben mint átmeneti kiadások, majd – konkrét határszakasz megjelenése nélkül – határrendezési költségek címszó alatt jelentek meg.<sup>24</sup>

1904-től a határkijelölések végrehajtására két közigazgatási apparátus számára jutott forrásokat a költségvetés. E célra legjelentősebb összegeket a belügyi tárca kapta, évente mintegy 16 000 koronát.

A határkijelölés folyamata azonban ennél többre került, ezért a források másik részét a miniszterelnöki hivatal biztosította a konkrét műszaki munkálatokra, majd 1908-tól már a konkrét határszakasz megnevezése nélkül jelent a meg a költségvetésben az e célra fordított forrás. **(III. sz. melléklet)**

A hiteltüллépés általános volt a tárgyalt időszakban. A költségvetés által tervezett összeg a valóságban mindig kevés volt. Hitel túллépések mindig előfordultak, ezért a munkálatokat irányító belügyi tárca vezetője, illetve a miniszterelnök póthiteleket kért, amelyet a minisztertanácsnak kellett jóváhagynia. **(IV. sz. melléklet)**

Ezekből a póthiteligénylések összegéből tudjuk igazán rekonstruálni a határmegállapítás tényleges költségét, amelyet a munkálatokat irányító tárca erre a célra fordított. Az összegek nagysága hozzávetőlegesen 3 000 és 30 000 korona között mozgott. A határkiigazítási munkálatok pedig döntően a magyar-román, továbbá Stájerország, Horvát-Szlavónország, Krajna, illetve Dalmácia, valamint Zala vármegye által érintett területekre terjedtek ki.<sup>25</sup>

A határkijelölési munkálatokat általában a belügyminisztérium irányította, azonban a munkálatok költségvetésének a fedezéséhez szükséges összegek nem mindig álltak rendelkezésre. 1888-ban például a határjelzési királyi biztos felkérést teljesítő Szeben vármegye főispánja gróf BETHLEN András a határjelépítés céljára irányuló 20 000 forintos igényére a pénzügyminisztérium azt a választ küldte, hogy „a határkijelölésre nincs külön hitel, a kért pénzüsszeget a nagyszebeni adóhivataltól kell kérni.”<sup>26</sup>

A határpontosítási munkálatok költségeit természetesen nem csupán a magyar állam fedezte. A keletkezett költségek megtérítésében részt vállaltak a szomszédos országok, illetve az Osztrák Császárság érintett örökös tartományai is. Ilyen volt például a magyar-román bukovinai hármashatárkő felállítás.<sup>27</sup>

A határpontosítások során azonban nem csupán a terepen végrehajtandó munkálatok jelentettek költségeket. A határkiigazításhoz sorolták a határpontosításokat rögzítő okmányok és térképek előállítási költségeit is.<sup>28</sup>

A határkijelölés folyamatában a szervezeti keretek létrehozása ad hoc jellegű volt, a feladatoktól függően. A politikai határmegállapításhoz létrejött vegyes bizottságok magyar delegációinak tagjait a közigazgatási apparátusból, a minisztériumokból és az érintett szakigazgatási szervek munkatársai közül delegálták. A műszaki feladatok végrehajtására a polgári földmérés, illetve a katonai térképészet szervezetétől vezényeltek ki mérnököket.

A műszaki munkálatok eredménye a határokmányok, amelyek határtérképekből és a határszakasz szöveges leírásából állnak. A határtérképek alapját a felmérések alkották, amely háromszögelés nélkül nem végezhető el. E célból a már meglévő érvényes határjeleket ahol lehetséges volt, bekapcsolták az országos háromszögelési hálózatba. Az egyes határjelek között húzóódó országos határvonal felmérését és az állandósított határjelek bemérését szintén sokszögeléssel, tachiméterrel végezték.

E törvényi és pénzügyi feltételek megteremtésével a Magyar Királyság végrehajtotta vitás határszakaszainak, illetve, ezzel összefüggésben a törvényben előírt 800 km hosszú magyar-román határszakasz geodéziai felmérését, a határokmányok elkészítését, amely a kor színvonalán állt.

#### Jegyzetek:

<sup>1</sup> SUBA: A történelmi Magyarország államhatáiról, szóló törvények.

<sup>2</sup> Idem: A magyar államter elhatárolódásának kérdéséhez.

<sup>3</sup> Idem: A polgári Magyarország közigazgatási beosztásának alakulása a határváltozások tükrében 1867-1941.

<sup>4</sup> PARÁDI: *A határszéλι csendőrség 1891-1914.* ; Idem: *A dualista Magyarország határőrzete 1867-1914.* ; Idem: A polgári magyar állam első határőrzeti szakszerve a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. ; Idem: A Magyar Királyi Csendőrség határőrzeti feladatai 1891-1914. ; Idem: A Magyar Királyi Határrendőrség a magyar határőrzet szakmai vezető testülete.

; PARÁDI: A magyar határőrizet 1867-1945. ; Idem: Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században. ; Idem: A Magyar Királyi Határrendőrség.

<sup>5</sup> A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti feladatai 1891-1914.

<sup>6</sup> 1888/XIV. tc.

<sup>7</sup> SUBA: A magyar román határ pontosítása a dualizmus idején.

<sup>8</sup> 1897/XIV. tc.

<sup>9</sup> 1897/II. tc.

<sup>10</sup> 1903/IX. tc.

<sup>11</sup> SUBA: A dualista Magyarország államhatárának kialakulása 1868-1918.

<sup>12</sup> SUBA: Erdély új – az 1918. május 7.-i bukaresti békeszerződésben kijelölt – határának kijelölése.

<sup>13</sup> Az országgyűlés gyakorlatában a költségvetéssel való foglalkozás folyamatos fejlődésen esett át. 1867. február 28-án gróf ANDRÁSSY Gyula miniszterelnök előterjesztést tett a háznak arra, hogy a kormány az államháztartás hitelére a törvényhozástól felhatalmazást kapjon. Így jött létre az első költségvetési törvény. Az első rendszeres költségvetést gróf LÖNYAY Menyhért 1868. április 16-án terjesztette elő kiemelve, hogy a magyar országgyűlés a közterhek megállapításának és az állami költségvetés évenkénti megszavazásának jogát teljes egészében először fogja gyakorolni. Ez a költségvetés még az úgynevezett nettó-rendszer szerint készült, azaz az egyes igazgatási ágakra szükséges kiadásokat az azokban elérhető bevételek levonásával tüntette fel. Az 1869. évi állami költségvetésről szóló törvény azonban már eltért az előző évi költségvetési törvénytől. 1868-tól a nettó-rendszer helyett bruttó-rendszerben készült az ország költségvetése, azaz külön sorolták fel a kiadásokat és külön azok fedezetét. Ezzel az országgyűlés magáévá tette a francia költségvetési rendszert, amely eltérően az angol-amerikai rendszertől, egy törvényben irányozta elő az összes kiadásokat és bevételeket, azokat évről évre a parlament elé terjesztve. Az első teljes állami költségvetés 1872-ben született, amely már minden minisztérium részéről külön indoklás kíséretében terjesztette elő az előző költségvetési évre megszavazott tételekkel való összehasonlítást is. A költségvetési jog gyakorlására vonatkozó terjedelmesebb jogszabállyal ezután az országgyűlés 1897-ben foglalkozott melynek során szabályozta a költségvetési előirányzat elkészítését, a költségvetési törvény összeállítását és annak végrehajtását, valamint az állami vagyon kezelését.

1867/XVIII. tc. ; 1868/XXVIII. tc. ; 1868/L. tc. ; 1872/VII. tc. ; 1897/XX. tc.

<sup>14</sup> 1897/XX. tc.

<sup>15</sup> Költségvetésen kívüli állapot időszakai:

- 1899. január 1. – 1899. március 19.

- 1903. május 1. – 1904. március 30.

- 1905. január 1. – 1906. június 9.

- 1910. január 1. – 1910. augusztus 2.

<sup>16</sup> 1890/IV. tc.

<sup>17</sup> 1867-től a hivatalos fizetőeszköz a forint, amely 100 krajcárt ért 1892-ig. 1878-ban alakult meg az Osztrák-Magyar Bank, amely 1880-tól bocsátott ki egyik oldalon német, másik oldalon magyar nyelvű bankjegyeket. 1892-től áttértek egy új aranyalapú valutára, amely a korona elnevezést kapta. Korona létezett arany- és papírpénzben is. A korona 1926. december 31-ig volt érvényes fizetőeszköz Magyarországon.

<sup>18</sup> 1916/XXII. tc.

<sup>19</sup> 1900/XIX. tc.

<sup>20</sup> 1899/VIII. tc.

<sup>21</sup> 1908/L. tc.

<sup>22</sup> 1912/V. tc. ; 1912/LXVI. tc.

<sup>23</sup> 1904/XXI. tc.

<sup>24</sup> 1908/XXVII. tc.

<sup>25</sup> MOL K-27 1899. IX. 6-i minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve ; MOL K-27 1901. II. 13-i minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve ; MOL K-27 1900. III. 14-i minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve ; MOL K-27 1900. III. 21-i minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve ; MOL K-27 1900. IV. 25-i minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve ; MOL K-27 1900. III. 28-i minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve ; MOL K-27 1901. IV. 2-i minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve ; MOL K-27 1913. V. 2-6-i minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve ; MOL K-27 1914. X. 9-i minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve ; MOL K-27 1916. IX. 1-i minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve ; 1916/XXII. tc. ; MOL K-27 1918. I. 4-i minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve

<sup>26</sup> Gróf BETHLEN András levele a belügyi tárcához. MOL K-150 39 801/VII-1888 és 49 598/VII-1888.

<sup>27</sup> MOL K-150 53 511/VII-1889 ; MOL K-150 82 375/VII-1899.

<sup>28</sup> MOL K-150 41 621/VII-1890 ; MOL K-150 81 764/VII-1890 ; MOL K-150 72 318/VII-1891

#### A jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

##### MONOGRÁFIÁK

PARÁDI: *A határszéli csendőrség* — PARÁDI József: *A határszéli csendőrség 1891-1914*. Budapest, 1984, Határőrség. 1891-1914.

PARÁDI: *Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században*. — PARÁDI József: *Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században*. I. köt. *Pénzügyőrség és vámhivatalok a határőrizetben*. II. köt. *Csendőrség a határőrizetben*. III. köt. *Rendőrség a határőrizetben*. Budapest, 2003, Tipico Design. /A magyar rendvédelmi szervezetek története./

##### TANULMÁNYOK

PARÁDI: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. — PARÁDI József: A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve a Magyar Királyi Határrendőrség 1906-1914. *Hadtörténelmi Közlemények*, XCIX. évf. (1986) 3. sz. 541–570. p.

- PARÁDI: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti feladatai 1891-1914. — PARÁDI József: A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti feladatai 1891-1914. *Had-történelmi Közlemények*, CI. évf. (1988) 1. sz. 56–92. p.
- PARÁDI: A Magyar Királyi Határrendőrség a magyar határőrizet szakmai vezető testülete. — PARÁDI József: A Magyar Királyi Határrendőrség a magyar határőrizet szakmai vezető testülete. *Rendvédelem-történelmi Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, III. évf. (1993) 4. sz. 21–50. p. A tanulmány korábbi változata 1992. szeptember 29-én Budapesten hangzott el A Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történelmi Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történelmi tudományos konferenciasorozatnak „*A dualista Magyarország rendvédelme.*” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A magyar határőrizet 1867-1945. — PARÁDI József: A magyar határőrizet 1867-1945. *Határőrségi tanulmányok*, (1997) 1. sz. különszám. 11–35. p.
- PARÁDI: A Magyar Királyi Határrendőrség. — PARÁDI József: A Magyar Királyi Határrendőrség. *Rendvédelem-történelmi Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XII. évf. (2007) 15. sz. 139–159. p. A tanulmány korábbi változata 2004 áprilisában Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történelmi Tudományos Társaság Rendőrség-történelmi Szakosztálya által szervezett Szemere Beszélgetések szimpozionisorozat rendezvényén a Rendőrség Tudományos Tanácsának közreműködésével. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- SUBA: A dualista Magyarország államhatárának kialakulása 1868-1918. — SUBA János: A dualista Magyarország államhatárának kialakulása 1868-1918. *Rendvédelem-történelmi Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV. évf. (1993) 4. sz. 101–107. p. A tanulmány korábbi változata 1991. november 19-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történelmi Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történelmi tudományos konferenciasorozatnak „*A dualista Magyarország rendvédelme.*” című IV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- SUBA: Erdély új – az 1918. május 7.-i bukaresti békeszerződésben kijelölt – határának kijelölése. — SUBA János: Erdély új – az 1918. május 7.-i bukaresti békeszerződésben kijelölt – határának kijelölése. In BOROS László (szerk.): *Erdély természeti és történelmi földrajza*. Nyíregyháza, 2000, Bessenyei. 352–365. p. /Észak- és kelet-magyarországi földrajzi évkönyv 8./
- SUBA: A polgári Magyarország közigazgatási beosztásának alakulása a határváltozások tükrében 1867-1941. — SUBA János: A polgári Magyarország közigazgatási beosztásának alakulása a határváltozások tükrében 1867-1941. *Rendvédelem-történelmi Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, X. évf. (2001) 12. sz. 102–106. p. A tanulmány korábbi változata 1999. október 6-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történelmi Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történelmi tudományos konferenciasorozatnak „*A közigazgatás, a véderő és a rendvédelem kapcsolatának változásai a polgári magyar állam időszakában.*” című XII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- SUBA: A történelmi Magyarország államhatáraitól szóló törvények. — SUBA János: A történelmi Magyarország államhatáraitól szóló törvények. *Rendvédelem-történelmi Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XI. évf. (2005) 14. sz. 102–119. p. A tanulmány korábbi változata 2000. november 8-án Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történelmi Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történelmi tudományos konferenciasorozatnak „*Az ezer éves magyar rendvédelem*” című XIV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- SUBA: A magyar román határ pontosítása a dualizmus idején. — SUBA János: A magyar román határ pontosítása a dualizmus idején. *Határrendészeti tanulmányok*, III. évf. (2006) 1. sz. 47–60. p.
- SUBA: A magyar államtér elhatárolásának kérdéséhez. — SUBA János: A magyar államtér elhatárolásának kérdéséhez. In GULYÁS László (szerk.): *Régiók a Kárpát-medencén innen és túl*. Baja, 2007, Eötvös József Főiskola, 439–443. p.

## KÉZIRATOK

- PARÁDI: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914.* — PARÁDI József: *A dualista Magyarország határőrizete 1867-1914.* Bölcsészdoktori disszertáció (ELTE BTK). Kézirat. Budapest, 1985.

## JOGSZABÁLYOK

- 1867/XVIII. tc. — 1867/XVIII. tc. az 1868. év első évharmada folytán viselendő közterhekről.
- 1868/XXVIII. tc. — 1868/XXVIII. tc. az 1868. évi állam költségvetéséről.
- 1868/L. tc. — 1868/L. tc. az 1869. évi állam költségvetéséről.
- 1872/VII. tc. — 1872/VII. tc. az 1872. évi állam költségvetéséről.
- 1888/XIV. tc. — 1888/XIV. tc. az Osztrák-Magyar Monarchiának Romániával a Monarchia két tagállama és Románia közt fennforgott határvillongások kiegyenlítése végett, a határvonal újabb megállapítása és azzal kapcsolatos kérdések szabályozása tárgyában kötött, s Bukarestben 1887. évi december 07-én november 25-én aláírt nemzetközi egyezmény beczikkelyezéséről.
- 1890/IV. tc. — 1890/IV. tc. az 1890. évi állam költségvetéséről.
- 1897/II. tc. — 1897/II. tc. Magyarország és Ausztria között Szepes vármegye és Gácsország szélén, az úgynevezett Halastó körüli területen, az országos határvonalnak választott bíróság által leendő megállapítása tárgyában.

1897/XIV. tc.	— 1897/XIV. tc. Magyarország és Ausztria között, egyrészt Beszterce-Naszód és Máramaros vármegyék, másrészt Bukovina szélén elhúzó országos határvonal megállapításáról.
1897/XX. tc.	— 1897/XX. tc. az állami számvitelről.
1899/VIII. tc.	— 1899/VIII. tc. az 1899. évi állami költségvetésről.
1900/XIX. tc.	— 1900/XIX. tc. a magyar-román határvonalon felállított határjelek kicserélése folytán felmerülő költségek fedezésére szükséges hitel engedélyezéséről.
1903/IX. tc.	— 1903/IX. tc. Magyarország és Ausztria között Szepes vármegye és Gácsország szélén az úgynevezett Halastó körüli területen, az országos határvonalnak megállapítása iránt az 1897/II. tc. értelmében alakított választott bíróság által hozott ítélet becikkelyezése tárgyában.
1904/XXI. tc.	— 1904/XXI. tc. az 1904. évi állami költségvetésről.
1908/L. tc.	— 1908/L. tc. az 1909. évi állami költségvetésről.
1916/XXII. tc.	— 1916/XXII. tc. az 1916/1917. költségvetési év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról.
1908/XXVII. tc.	— 1908/XXVII. tc. az 1908. évi állami költségvetésről.
1916/XXII. tc.	— 1916/XXII. tc. az 1916/1917. költségvetési év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról.

## LEVÉL- ÉS IRATTÁRAK

MOL K-27.	— MOL K-27 minisztertanácsi iratok 1867-1945.
MOL K-150	— MOL K-150 belügyminisztérium általános iratok 1867-1945.

Mellékletek jegyzéke:*I. sz. melléklet*

A történelmi Magyarország XIX–XX. századi törvényei az ország határainak kiigazításáról. ....	130
---	-----

*II. sz. melléklet*

Az államhatár-megállapítás pénzügyi feltételeinek törvényi biztosítása, a dualista Magyarország 1890–1916. évi költségvetéseiben. ....	131
--	-----

*III. sz. melléklet*

Az államhatár megállapítás pénzügyi fedezetének megoszlása költségvetési szervek és határszakaszok szerint az 1890. és 1915. évek közötti költségvetési törvényekben foglaltak szerint. ....	134
--	-----

*IV. sz. melléklet*

Az országos határrendezés és kiigazítás tervezett költségeinek túllépését engedélyező minisztertanácsi jóváhagyások a dualizmus korában. ....	134
---	-----

*I. sz. melléklet***A történelmi Magyarország XIX–XX. századi törvényei az ország határainak kiigazításáról**

1888/XIV. tc.	az Osztrák-Magyar Monarchiának Romániával, a Monarchia két állama és a Románia közt fenn forgott határvillongások kiegyenlítése végett, a határvonal újabb megállapítása és azzal kapcsolatos kérdések szabályozása tárgyában kötött, s Bukarestben 1887. évi december 7-én november 25-én aláírt nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről.
1897/II. tc.	Magyarország és Ausztria között Szepes vármegye és Gácsország szélén, az úgynevezett Halastó körüli területen, az országos határvonalnak választott bíróság által leendő megállapítása tárgyában.
1897/XIV. tc.	Magyarország és Ausztria között, egyrészt Beszterce-Naszód és Máramaros vármegyék, másrészt Bukovina szélén elhúzó országos határvonal megállapításáról.
1903/IX. tc.	Magyarország és Ausztria között Szepes vármegye és Gácsország szélén, az úgynevezett Halastó körüli területen, az országos határvonalnak megállapítása iránt az 1897/II. tc. értelmében alakított választott bíróság által hozott ítélet becikkelyezése tárgyában.

Forrás: - MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar törvénytár 1887-1888*. Budapest, 1901, Központi Községi Nyomda.  
 - MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar törvénytár 1897*. Budapest, 1901, Központi Községi Nyomda.  
 - MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar törvénytár 1903*. Budapest, 1904, Központi Községi Nyomda.

## Az államhatár-megállapítás pénzügyi feltételeinek törvényi biztosítása, a dualista Magyarország 1890–1916. évi költségvetéseiben

sor-szám	év törvény	költségvetési tétel	költségvetési szerv megnevezése	költségvetési tétel megnevezése	határ szakasz	összeg	összes összeg
1	1890/IV. tc.	Rendkívüli Átmeneti kiadások	Belügyminisztérium	A romániai határvonalnak az 1888. XIV. tc. értelmében teljesítendő megvizsgálása alkalmából felmerülő költségekre	román	15 000	<b>15 000</b>
2	1892/XIV. tc.	Átmenti kiadások	Belügyminisztérium	Határrendezési és határkiigazítási költség	országos	6 000	<b>6 000</b>
3	1893/VII. tc.	Átmenti kiadások	Belügyminisztérium	Országos határrendezési és határkiigazítási költség	országos	6 000	<b>6 000</b>
4	1894/XXXI. tc.	Átmenti kiadások	Belügyminisztérium	Országos határrendezési és határkiigazítási költség	országos	6 000	<b>16 000</b>
5				A magyar-román határ rendezésből kifolyó háromszögelési munkálatok keresztülvitele alkalmából felmerülő költségek	román	10 000	
6	1995/IV. tc.	Átmenti kiadások	Belügyminisztérium	Országos határrendezési és határkiigazítási költség	országos	6 000	<b>16 000</b>
7				A magyar-román határ rendezésből kifolyó háromszögelési munkálatok keresztülvitele alkalmából felmerülő költségek	román	10 000	
8	1896/VI. tc.	Átmenti kiadások	Belügyminisztérium	Országos határrendezési és határkiigazítási költség	országos	6 000	<b>16 000</b>
9				A magyar-román határ rendezésből kifolyó háromszögelési munkálatok keresztülvitele alkalmából felmerülő költségek	román	10 000	
10	1897/XI. tc.	Átmenti kiadások	Belügyminisztérium	Országos határrendezési és határkiigazítási költség	országos	6 000	<b>16 000</b>
11				A magyar-román határ rendezésből kifolyó háromszögelési munkálatok keresztülvitele alkalmából felmerülő költségek	román	10 000	
12	1898/VI. tc.	Átmenti kiadások	Belügyminisztérium	Országos határrendezési és határkiigazítási költség	országos	6 000	<b>16 000</b>
13				A magyar-román határ rendezésből kifolyó háromszögelési munkálatok keresztülvitele alkalmából felmerülő költségek	román	10 000	
14	1899/VII. tc.	Átmenti kiadások	Belügyminisztérium	Országos határrendezési és határkiigazítási költség	országos	3 000	<b>8 000</b>
15			Általános közigazgatási kiadások	A magyar-román határ rendezésből kifolyó háromszögelési munkálatok keresztülvitele alkalmából felmerülő költségek	román	5 000	
16	1900/VI. tc.	Átmenti kiadások	Belügyminisztérium	Országos határrendezési és határkiigazítási költség	országos	26 000	<b>38 000</b>
17			Általános közigazgatási kiadások	A magyar-román határ rendezésből kifolyó háromszögelési munkálatok keresztülvitele alkalmából felmerülő költségek	román	12 000	
18	1900/XIX. tc.	1900 évi Rendkívüli kiadások	Belügyminisztérium ált. közig. kiadások külön rovatban	A magyar-román határszakaszon felállított határjelek kicserélése folytán felmerülő költségek fedezésére szükséges hitel engedélyezéséről.	román	200 000	<b>200 000</b>
19	1901/IV. tc.	Átmenti kiadások	Belügyminisztérium	Országos határrendezési és határkiigazítási költség	országos	16 000	<b>28 000</b>
20			Általános közigazgatási kiadások	A magyar-román határ rendezésből kifolyó háromszögelési munkálatok költsége	román	12 000	

<i>sor- szám</i>	<i>év törvény</i>	<i>költségvetési tétel</i>	<i>költségvetési szerv megnevezése</i>	<i>költségvetési tétel megnevezése</i>	<i>határ szakasz</i>	<i>összeg</i>	<i>összes összeg</i>
21	1902/XII. tc.	Átmenti kiadások	Belügyminisztérium Általános közigazgatási kiadások	Országos határrendezési és határkiigazítási költség	országos	16 000	<b>16 000</b>
22	1903/V. tc.	Átmenti kiadások	Belügyminisztérium Általános közigazgatási kiadások	Országos határrendezési és határkiigazítási költség	országos	16 000	<b>16 000</b>
23	1904/XXI. tc.	Átmenti kiadások	Miniszterelnökség	Horvát-dalmát határrendezés költségeinek fedezése	horvát	14 000	<b>55 356</b>
24				Horvát-stájer határrendezés költségeinek fedezése	horvát	25 356	
25			Belügyminisztérium Általános közigazgatási kiadások	Országos határrendezési és határkiigazítási költség	országos	16 000	
26	1906/IX. tc.	Átmenti kiadások	Miniszterelnökség	Horvát-dalmát határrendezés költségeinek fedezése	horvát	14 000	<b>65 356</b>
27				Horvát-stájer határrendezés költségeinek fedezése	horvát	25 356	
28			Belügyminisztérium	Országos határrendezési és határkiigazítási költség	országos	16 000	
29			Általános közigazgatási kiadások	A magyar-román határ trigonometriai felmérése alapján készülő új térképek előállítási költségeire	román	10 000	
30	1907/IX. tc.	Átmenti kiadások	Miniszterelnökség	Horvát-dalmát határrendezés költségeinek fedezése	horvát	14 000	<b>55 000</b>
31				Horvát-stájer határrendezés költségeinek fedezése	horvát	25 000	
32			Belügyminisztérium Általános közigazgatási kiadások	Országos határrendezési és határkiigazítási költség	országos	16 000	
33	1908/XXVII. tc.	Átmenti kiadások	Miniszterelnökség	Határrendezési költségek		20 000	<b>36 000</b>
34			Belügyminisztérium Általános közigazgatási kiadások	Országos határrendezési és határkiigazítási költség	országos	16 000	
35	1909/L. tc.	Átmenti kiadások	Miniszterelnökség	Határrendezési költségek		20 000	<b>36 000</b>
36			Belügyminisztérium Általános közigazgatási kiadások	Országos határrendezési és határkiigazítási költség	országos	16 000	
37	1911/XIV. tc.	Rendes kiadások	Belügyminisztérium Általános közigazgatási kiadások	Országos határrendezési és határkiigazítási költség	országos	16 000	<b>36 000</b>
38		Átmeneti kiadások	Miniszterelnökség	Határrendezési költségek		20 000	
39	1912/V. tc.	Rendes kiadások	Belügyminisztérium ált. közig. kiadások	Országos határrendezési és határkiigazítási költség	országos	16 000	<b>36 000</b>
40		Átmeneti kiadások	Miniszterelnökség	Határrendezési költségek		20 000	
41	1912/LXVI. tc.	Rendes kiadások	Belügyminisztérium ált. közig. kiadások	Országos határrendezési és határkiigazítási költség	országos	16 000	<b>36 000</b>
42		Átmeneti kiadások	Miniszterelnökség	Határrendezési költségek		20 000	

<i>sor- szám</i>	<i>év törvény</i>	<i>költségvetési tétel</i>	<i>költségvetési szerv megnevezése</i>	<i>költségvetési tétel megnevezése</i>	<i>határ szakasz</i>	<i>összeg</i>	<i>összes összeg</i>
<b>43</b>	1914/XXVII. tc. (1915. évre is)	Rendes kiadások	Belügyminisztérium ált. közig. kiadások	Országos határrendezési és határkiigazítási költség	országos	16 000	
<b>44</b>		Átmeneti kiadások	Miniszterelnökség	Határrendezési költségek		20 000	<b>36 000</b>
<b>45</b>	1916/XXII. tc. (1917. évre is)	Rendes kiadások	Belügyminisztérium ált. közig. kiadások	Országos határrendezési és határkiigazítási költség	országos	16 000	
<b>46</b>		Átmeneti kiadások	Miniszterelnökség	Határrendezési költségek		20 000	<b>36 000</b>

Forrás: Corpus Juris Hungarici: az állami költségvetés törvényei 1890-1914.

1870/XI. tc. 1870. évi állami költségvetés ; 1871./X. tc. 1871. évi állami költségvetés ; 1872/VII. tc. 1872. évi állami költségvetés ; 1873/XXI. tc. 1873. évi állami költségvetés ; 1873/XXXV. tc. 1874. évi állami költségvetés ; 1875/XXXIII. tc. 1875. évi állami költségvetés ; 1875/LV. tc. 1876. évi állami költségvetés ; 1876/XLVI. tc. 1877. évi állami költségvetés ; 1878/XVII. tc. 1878. évi állami költségvetés ; 1879/XII. tc. 1879. állami költségvetés ; 1880/XXI. tc. 1880. évi állami költségvetés ; 1880/LVII. tc. 1881. évi állami költségvetés ; 1882/IV. tc. 1882. évi állami költségvetés ; 1883. IV. tc. 1883. évi állami költségvetés ; 1884/I. tc. 1884. évi állami költségvetés ; 1885/II. tc. 1885. évi állami költségvetés ; 1886. VI. tc. 1886. évi állami költségvetés ; 1887/XII. tc. 1887. évi állami költségvetés ; 1888/VI. tc. 1888. évi állami költségvetés ; 1889/XVIII. tc. 1889. évi állami költségvetés ; 1890/IV. tc. 1890. évi állami költségvetés ; 1890/XXXIX. tc. 1891. évi állami költségvetés ; 1892/XIV. tc. 1892. évi állami költségvetés ; 1893/VII. tc. 1893. évi állami költségvetés ; 1893/XXXIX. tc. 1894. évi állami költségvetés ; 1895/IV. tc. 1895. évi állami költségvetés ; 1896/VI. tc. 1896. évi állami költségvetés ; 1897/XI. tc. 1897. évi állami költségvetés ; 1898. VI. tc. 1898. évi állami költségvetés ; 1899/VIII. tc. 1899. évi állami költségvetés ; 1900/VI. tc. 1900. évi állami költségvetés ; 1901/IV. tc. 1901. évi állami költségvetés ; 1902/XII. tc. 1902. évi állami költségvetés ; 1904/V. tc. 1903. évi állami költségvetés ; 1904/XXI. tc. 1904. évi állami költségvetés ; 1906/IX. tc. 1906. évi állami költségvetés ; 1907/IX. tc. 1907. évi állami költségvetés ; 1908/XXVII. tc. 1908. évi állami költségvetés ; 1908/L. tc. 1909. évi állami költségvetés ; 1911/XIV. tc. 1911. évi állami költségvetés ; 1912/V. tc. 1912. évi állami költségvetés ; 1912/LXVI. tc. 1913. évi állami költségvetés ; 1914/XXVII. tc. 1914/1915. évi állami költségvetés.

III. sz. melléklet

**Az államhatár megállapítás pénzügyi fedezetének megoszlása költségvetési szervek és határszakaszok szerint az 1890. és 1915. évek közötti költségvetési törvényekben foglaltak szerint**

költségvetési év	költségvetési szerv megnevezése					kiutalt összeg összesen
	Belügyminisztérium		Miniszterelnökség			
	határszakasz megnevezése országos	román	horvát	stájer	nincs neve	
1890		15 000				15 000
1891						
1892	6.000					6 000
1893	6.000					6 000
1894	6.000	10 000				16 000
1895	6 000	10 000				16 000
1896	6 000	10 000				16 000
1897	6 000	10 000				16 000
1898	6 000	10 000				16 000
1899	3 000	5 000				8 000
1900	26 000	12 000				38 000
1900		200 000				200 000
1901	16 000	12 000				28 000
1902	16 000					16 000
1903	16 000					16 000
1904	16 000		14 000	25 356		55 356
1905						
1906	16 000	10 000	14 000	25 356		65 356
1907	16 000		14 000	25 000		55 000
1908	16 000				20 000	36 000
1909	16 000				20 000	36 000
1910						
1911	16 000				20 000	36 000
1912	16 000				20 000	36 000
1913	16 000				20 000	36 000
1914/1915	16 000				20 000	36 000
<b>összesen</b>	<b>263 000</b>	<b>304 000</b>	<b>42 000</b>	<b>75 712</b>	<b>120 000</b>	<b>804 712</b>
		<b>567 000</b>			<b>237 712</b>	<b>804 712</b>

Forrás: Vö. 2. sz. melléklet forrásaival

IV. sz. melléklet

**Az országos határrendezés és kiigazítás tervezett költségeinek túllépését engedélyező minisztertanácsi jóváhagyások a dualizmus korában**

dátum	költségvetési szerv	Tétel megnevezése
1889. május 3.		A magyar-román határjelzési munkálatok befejezésének jóváhagyása, és további intézkedések
1891. június 3.	Belügyminisztérium (BM)	Jelentés az előre nem látott kiadásokról a megrongált határjelek helyreállítási költsége
1891. október 2.	BM	BM túlkiadás a magyar-román határon épített határőrizeti célokra kiépített utakra.
1897. április 14.	BM	BM túlkiadások a határrendezési költségekre
1899. április 4.	BM	BM túlkiadás a magyar-román határvonal trigonometriai munkálataira
1899.szeptember 6.	BM	BM túlkiadás a Dunajec és Bialka menti határrendezési költségeire
1900. március 14.	BM	BM túlkiadások a magyar-román határ háromszögelési munkálatoknál
1900. március 28.	BM	BM túlkiadás a határrendezési és igazgatási költségekre
1900. április 25.	BM	BM túlkiadás a határjelek kicserélése költségeire
1901. február 13.	Miniszterelnökség (ME)	túlkiadások a Sichenburg-Marienthali határki-igazítási költségekre
1901. április 2.	BM	BM túlkiadás a határrendezési költségekre
1910. december 11.		Országos határrendezés és határkiigazítási költség-tételnél hiteltúllépés elszámolása
1913. május 5.	BM	A BM költségelszámolása 1912-ben
1914. március 14.		Túlkiadások a határrendezési munkálatokból kifolyólag
1914. október 9.		Túlkiadások a határrendezési munkálatokra
1916. január 15.		Túlkiadás a határrendezési költségekre
1916. szeptember 1.		Túlkiadás a határrendezési költségekre
1918. január 4.		határrendezési költségek túllépése

Forrás: MOL K-27